

MÜZDELİFE

Hanefîler'e göre vakfenin rûknü Müzdelife denilen mekânda bulunmaktır. Kişi oraya ister bizzat gelsin ister başkası tarafından taşınmış olsun vakfe gerçekleşir. Uyukulu veya baygın durumda olmak, niyet edip etmemek, yaptığı ibadetin farkında olup olmamak vakfenin yerine gelmesine engel değildir. Hz. Peygamber'in güneş doğmadan Müzdelife'den ayrılmasını (Müslim, "Hac", 147; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 59) esas alan Hanefîler'e göre vakfenin zamanı, kurban bayramı günü fecrin doğuşu ile güneşin doğuşu arasındaki zaman dilimidir. Fecir doğmadan önce veya güneş doğduktan sonra yapılan vakfe geçerli sayılmaz. Vakfenin süresiyle ilgili vâcip olan miktar çok az bir zamandır. Sünnet olan ise vakfenin ortalık iyice ağarcaya kadar devam etmesidir. Sabah namazının fecir doğduğunda alaca karanlıkta kılınması ve vakfenin namazdan sonra yapılması daha faziletlidir.

Şâfiîler ve Hanbelîler bir an bile olsa Müzdelife'de vakfe yapmakla vâcibin yerine geleceğini, hiç durmadan oradan geçip gitmenin bile yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Bu mezheplere göre vakfenin vakti gece yarısından sonraki zaman dilimidir; bundan önce Müzdelife'ye gelenlerin bu vakte kadar beklemesi vâcib olup daha önce ayrılan ceza kurbanı keser. Kişi, gece yarısından sonra ister bir özür sebebiyle ister özürsüz olarak Müzdelife'den ayrılırsa bir şey gerekmez. Mâlikîler'e göre gecenin herhangi bir anında kısa bir süre konaklamak, akşam ve yatsı namazlarını kılıp bir şeyler yiyip içecek kadar bir süre vakfe yapmak yeterlidir. Fecir doğduğunda alaca karanlıkta sabah namazı kılınması, ardından vakfeye durulması, ortalık iyice ağarcaya kadar dua ve niyazda bulunup güneş doğmadan önce Mina'ya hareket edilmesi sünnettir.

Resûlullah'ın Müzdelife gecesi yaşlı, şişman ve kalabalığın sıkıntısına dayanamayacak durumda olan eşi Sevede ile henüz çocuk yaşta olan Abdullah b. Abbas'a ve diğer bazı kimselere erkenden Mina'ya gitme izni vermesini (Buhârî, "Hac", 98; Müslim, "Hac", 293, 303, 304) gerekçe gösteren fıkıh âlimleri, gerek yolda gerekse büyük şeytanın taşlanması sırasında oluşacak izdihamın sıkıntısından kurtulmak ve ibadetin huşû içinde ifasını sağlamak için yaşlı, zayıf ve güçsüz olan kadın ve erkeklerle çocukları gece yarısından sonra Mina'ya göndermenin sünnet olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Bazı mezhepler, Mina'ya erken intikal etmeleri gereken meslek sahiplerini de bu hükme dahil et-

mişlerdir. Cünüplük, hayız gibi guslû gerektiren durumlar, Arafat vakfesi ve Mina'da şeytan taşlamada olduğu gibi Müzdelife'de vakfe yapmaya da engel değildir; ancak temizlenmiş olarak vakfe yapılması müstehaptır.

Müzdelife'de bayram için gusûl abdesti almak, su bulunmaması durumunda tememmüm etmek, akşam ve yatsı namazlarını yatsı vaktinde birleştirerek kılmak, geceyi namaz kılmak, Kur'an okumak, zikir ve dua gibi ibadetlerle ihya etmek, gece yarısından sonra şeytan taşlamak için taş toplamak, erken vaktinde kılınan sabah namazından sonra Kuzah tepesinin yanına gitmek ve Kâbe'ye dönerek Allah'a hamdedip dua ve niyazda bulunmak, tek bir ve tehlîl getirip telbiye okumak, Muhasşir vadisini süratle geçmek müstehap kabul edilmiştir. Ayrıca Arafat'tan Müzdelife'ye, oradan ayrılıp Mina'ya giderken Hz. Peygamber'in, "Ey insanlar! Sükûnet içinde ağır ağır yürüyün" (Müslim, "Hac", 147; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 57) tavsiyesine uyarak izdihamaya yol açmadan yürümek sünnettir.

Arafat'ta vakfe tamamlanıp güneş batıktan sonra Müzdelife'ye hareket eden hacıların akşam namazını yolda kılmayıp oraya ulaştıklarında yatsı namazıyla birlikte yatsı vaktinde birleştirerek (cem') kılmaları sünnettir. Bu konuda fıkıh âlimleri arasında ihtilâf bulunmadığı, hatta cem' yapmanın sünnet olduğu konusunda icmâ bulunduğu belirtilmiştir (İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî, metin: s. 58; İbn Kudâme, III, 418). Akşam ve yatsı namazlarının Arafat'ta veya Müzdelife'ye giderken yolda kılınması halinde oraya varınca yeniden eda edilir. Fakat geç kalındığı için vaktin çıkmasından endişe ediliyorsa yolda kılınabilir. Cem' yapıldığı takdirde iki farz arasında sünnet kılınmaz. Hanefîler'e göre cem'in cemaatle kılınması şart olmayıp tek başına edası da câizdir, ancak cemaatle kılmak sünnettir. Bu mezhebe göre hac için ihrama girmeyen kimsenin cem' yapması câiz değildir.

Hanefîler'e göre akşamla yatsı namazı bir ezan ve Arafat'taki cem'den farklı olarak bir kâmetle kılınır. Abdullah b. Ömer'in rivayetine göre Hz. Peygamber, Müzdelife'de akşam namazı ile yatsı namazını birleştirip bir kâmetle akşamı üç, yatsıyı iki rek'at olarak kıldırıştır (Müslim, "Hac", 289-291). Her namaz için ayrı ezan ve kâmet okunacağını söyleyen Mâlikîler'e göre hac ibadetini yöneten imamla birlikte Arafat'ta vakfede duran kimse Müzdelife'ye de onunla gelmişse birlikte, geri kalmışsa

tek başına cem' yapar; vakfeyi imamla beraber yapmayan kişi her namazı kendi vaktinde ayrı ayrı kılar. Ayrıca seferî durumunda olanlar yatsıyı iki rek'at, diğerleri tam olarak eda ederler. Hanbelîler ve Şâfiîler de cem'in hac sebebiyle değil seferîlikten dolayı meşrû olduğu görüşündedir. Resûl-i Ekrem'in bir ezan ve iki kâmetle akşamla yatsı namazlarını kıldığı, aralarında herhangi bir nâfile namaz kılmadığı rivayetini (Müslim, "Hac", 147) esas alan Şâfiîler'e göre bir ezan okunur, ancak her iki namaz için de kâmet getirilir. Züfer b. Hüzeyl ve Ebû Ca'fer et-Tahâvî gibi Hanefî âlimleri de bu görüşü benimsemiştir. Hanbelîler, bu farklı rivayetler sebebiyle her namaz için ayrı kâmet getirilmesi daha iyi olmakla birlikte iki namazın tek kâmetle de kılınabileceğini belirtmişlerdir (ayrıca bk. CEM').

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvaţta', "Hac", 166; Buhârî, "Hac", 98; Müslim, "Hac", 147, 149, 289-291, 293, 303, 304; İbn Mâce, "Menâsik", 55; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 57, 59, 66, 69; Tirmizî, "Hac", 57; Nesâî, "Menâsik", 211; İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî, *Kitâbü'l-İcmâ': İslâm Hukukçularınca Üzerinde İcmâ' Edilen Konular* (nşr. ve trc. Abdülkadir Şener), Ankara 1983, metin: s. 58; tercüme: s. 38; Ebû Mansûr Muhammed b. Mükerrrem el-Kirmânî, *el-Mesâlik fi'l-menâsik* (nşr. Südd b. İbrâhim b. Muhammed eş-Şüreyyim), Beyrut 1424/2003, I, 528-548; Kâsânî, *Bedâ'ir*, II, 135-136; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Beyrut 1978, I, 350; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 416-423; Nevevî, *el-Mecmû'*, VIII, 123-153; İbn Cüzey, *Kavâninü'l-ahkâmî's-şer'iyye*, Beyrut, ts., s. 148; Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyinü'l-hakâ'ik*, Bulak 1313, I, 27-29; İzzeddin İbn Cemâa, *Hidâyetü's-sâlik ile'l-mezâhibi'l-erba'a fi'l-menâsik* (nşr. Nüreddin İtr), Beyrut 1414/1994, III, 1038-1068; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil* (nşr. Zekeriyâ Umeyrât), Beyrut 1425/2003, IV, 168-178; Rahmetullah b. Kâdî Ali es-Sindî, *Lübâbü'l-menâsik* (nşr. Abdürrahîm b. Muhammed Ebû Bekir), Beyrut 1421, s. 147-149; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiyet 'ale's-Şerhi'l-kebir*, Kahire 1328, II, 44-45; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), II, 178, 509, 511; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1405/1985, III, 178, 189; "Hac", *Mv.F.*, XVII, 54, 67; "Müzdelife", a.e., XXXVII, 93-102.

MEHMET ŞENER

MÜZE

Aslı Grekçe **mouseion** (Lat. museum) olan **müze** kelimesi Grek mitolojisindeki **Mousa** denilen dokuz ilham perisinin adından türetilmiştir ve sözlük anlamı "Musalara'nın yeri / tapınağı"dır. 1956 yılından beri Türkiye'nin de üyesi olduğu International Council of Museums (ICOM) adlı kuruluşun genel tanımlamasına göre müzeler, "tarihi- arkeolojik eserlerin ve tabiatın toplanmış nesnelerin teşhir edildiği me-

kânlar, tabii parklar, nebatat ve hayvanat bahçeleri, akvaryumlar ve halkın ziyareti-ne açık biçimde düzenlenmiş tarihî ören yerleri”dir.

Eski Mısır ile Mezopotamya’da değerli eşyanın dinî amaçlarla bir araya toplanmasının yanında savaşlarda galip gelen hükümdarların elde ettikleri ganimetleri bir kuvvet ve kudret göstergesi olarak sergiledikleri bilinmekteyse de bunlar müze kavramının dışındadır. Tarihî ilk müzenin Antikçağ’da Atina Akropolü’ndeki Propylai’nin bir salonunda Pinakotheka (resim deposu) adıyla kurulduğu söylenebilir (SA, IV, 1612). Mouseion adı ise ilk defa Helenistik dönemde I. Ptolemaios Soter (m. ö. 305-283) tarafından İskenderiye’de kurulan ve ünlü kütüphaneyi de içine alan akademik merkez için kullanılmıştır. O dönemde Bergama kralları da saraylarında klasik Grek heykellerinin orijinallerinden veya kopyalarından birtakım koleksiyonlar oluşturmaya başlamışlar, daha sonra Romalılar, onurlu bir uğraş olarak gördükleri bu faaliyeti sürdürerek heykelleri sarayların dışında, mâbedlerin ve bütün önemli devlet binalarının revaklarında halkın ziyaretine sunmuşlardır.

Ortaçağ Avrupası’nın kilise ve manastırlarında dinî eşyadan meydana getirilen zengin koleksiyonlar gün geçtikçe çoğalırsa da Antikçağ heykellerinin yanı sıra sikke, madalyon ve mücevherat gibi sanat eserlerini toplamaya başlamışlardır. Rönesans’la birlikte görülen eski eser sevgisi ve koleksiyon yapma tutkusuna daha sonraki yıllarda Avrupa’da kurulacak olan müzelere can vermiştir. Eski eser toplamının soylular arasında bir yarışa dönüştüğü Avrupa’da Medici, Este, Gonzague ve Farnese aileleri yaptıkları koleksiyonlar

la ün kazanmıştır. İtalyan hekimi Ullisse Aldrovandi’nin tabiatı seçtiği ilginç nesneleri sergilemesinin ardından Toskana Grandükü I. Cosimo koleksiyonunu Uffizi Galerisi’nde halkın görüşüne sunmuş, Pompei ve Herculaneum’un bulunuşu da yalnız İtalya’da değil bütün Avrupa’da arkeolojiye olan ilginin artmasına yol açmıştır. Fransa krallarının Louvre Sarayı’nda oluşturdukları koleksiyonlar sergilenmeye başlanmış, böylece daha sonra kurulacak olan Louvre Müzesi’nin temelleri atılmıştır. Londra’daki Oxford Üniversitesi’nde 1683’te açılan bir sergi tarihçi ve koleksiyoncu Elias Ashmole’nin eski Grek, Roma ve Doğu uygarlıklarından derlediği koleksiyonların ünlü Ashmolean Müzesi’ne dönüşmesini sağlarken İngiltere Parlamentosu’nun 20.000 sterline doktor Sir Hans Sloane’ndan satın aldığı para, madalyon, araç gereç, kitap, bitki ve resim koleksiyonları British Museum’un çekirdeğini teşkil etmiştir. XIX. yüzyılda müzecilik Amerika’da da önem kazanmış ve dünyanın en büyük müzelerinden Metropolitan Museum of Art başta olmak üzere pek çok müzenin kuruluşu birbirini izlemiştir.

Türkiye’de müzecilik çalışmalarına ilk defa XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlamışsa da eski eser toplama faaliyetlerinin tarihçesinin Selçuklular’a kadar gittiği ve Konya’da Alâeddin tepesindeki surlar üzerine antik dönemlere tarihlenen mimari parçalarla kabartma ve heykellerin yerleştirildiği Fransız gezginlerinden Leon de Laborde’un gravürlerinden öğrenilmektedir. Osmanlı döneminde de Fâtih Sultan Mehmed zamanında beri çebe hâne olarak kullanılan Aya İrini Kilisesi’nde savaşlarda ganimet olarak alınan silâhlarla artık çağdışı kalan savaş araç ve ge-

reçleri toplanmıştır. Yine Fâtih Sultan Mehmed’in Topkapı Sarayı’nın iç avlusunda Bizans dönemine ait lahit, sütun, sütun kaide ve başlıklarını bir araya getirttiği bilinmektedir. Sultan Abdülmecid, Yalova çevresine yaptığı bir gezide dikkatini çeken bazı Bizans yazıtlarını İstanbul’a yollamış, onun döneminde Tophâne-i Âmiye müşiri olan Rodosizâde Damad Fethi Ahmed Paşa da imparatorluğun çeşitli yörelerinden İstanbul’a eski eser gönderilmesini istemiştir. O yıllarda Aya İrini’deki savaş araç ve gereçlerinin yanında toplanan bu eserler Mecma-ı Esliha-i Atika (bk. ASKERİ MÜZE) ve Mecma-ı Âsâr-ı Atika adlarıyla iki bölüm halinde düzenlenmiş, Sadrazam Âli Paşa zamanında Maarif Nâzırı Saffet Paşa’nın emriyle ziyarete açılmıştır (1869). Müze-i Hümâyun ismi verilen bu müzenin müdürlüğüne Mekteb-i Sultânî öğretmenlerinden Edward Goold getirilmiş, bu arada belli başlı eserlerin tanıtıldığı taş basması Fransızca bir katalog yayımlanmıştır. Fakat iki yıl sonra Sadrazam Âli Paşa’nın ölümü üzerine yerine getirilen Mahmud Nedim Paşa anlaşılmayan bir sebeple E. Goold’u görevinden alarak bu ilk Türk müzesini kapatmış ve o sırada müzede bulunan eserleri Avusturya sefiri Freiherr von Prokesch-Osten’in ısrarıyla İstanbul’daki Lyod Autrichien vapur acentası sahibinin oğlu ressam ve koleksiyoncu Terenzio’nun muhafızlığına bırakmıştır. Mahmud Nedim Paşa’nın 1872’de azli üzerine Maarif nâzırı olan Ahmed Vefik Paşa müzeyi yeniden açmış ve müdürlüğüne Alman asıllı doktor Philipp Anton Dethier’i tayin etmiştir. Dethier, Anadolu’daki kültür varlıklarının yağmalanmasını önlemeye çalışmış, bu arada Heinrich Schliemann’ın Atina’ya kaçırdığı Truva hazinelerini geri almak için Atina’ya gidip mahkemeye başvurmuşsa da Osmanlı hükümetinin yüklü bir tazminat olarak isteğinden vazgeçmesiyle dava düşmüştür. Dethier ayrıca ilk Âsâr-ı Atika Nizamnâmesi’ni de yürürlüğe koydurmuştur. Bu nizamnâme’ye göre yabancıların yaptıkları kazılardan çıkan eserlerin üçte biri kazıyı yapana, üçte biri arazi sahibine, üçte biri devlete bırakılıyor, kazıyı yapana ayrıca eserlerden dilediğini seçme hakkı tanınıyordu. Bu nizamnâme ile kazıların kontrol altına alındığı iddia edilirse de gerçekte kazı yapana dilediği eserleri yurt dışına götürme serbestisi verilerek suretiyle bir bakıma Anadolu’dan eski eser kaçırma işi yasallaştırılmıştır.

1870’li yıllarda, Aya İrini’nin müzeye elverişli olmaması ve çeşitli yollarla sağlanan yeni eserlere dar gelmesi sebebiyle

Sultan
Abdülaziz’in
Fransa’da
Abrass
Galerisi’ni
ziyaret edişini
tasvir eden
gravür
(L’Illustration’dan)

MÜZE

Istanbul
Arkeoloji
Müzeleri'nin
ana binasının
ön cephesi ile
küfi hatla
"Âsâr-ı Atika
Müzesi"
yazısı

Maarif Nâzırı Cevdet Paşa'nın teklifiyle Çini Köşk bazı değişiklikler yapılarak müze-ye dönüştürülmüş ve buraya taşınan Mecma-ı Âsâr-ı Atika koleksiyonu ile yeni Müze-i Hümayun (bugünkü Arkeoloji Müzesi, Eski Şark Eserleri Müzesi ve Türk Çini ve Seramikleri Müzesi'nden oluşan İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü) 3 Ağustos 1881'de törenle açılmıştır. Müdür Dethier müzenin açılışından çok kısa bir süre sonra ölünce yerine Sadrazam İbrâhim Edhem Paşa'nın oğlu Ressam Osman Hamdi Bey getirilmiş ve Türk müzeciliğinin bu ünlü ismi, ölümüne kadar yaklaşık otuz yıl başında kaldığı müzenin bütün koleksiyonlarını bilimsel yöntemlerle sınıflandırmış, A. Joubin ile G. Mendel'e eserlerin bilimsel kataloglarını hazırlatmıştır. Ayrıca 1883-1895 yılları arasında Nemrut dağı ve Sayda kral mezarları başta olmak üzere çeşitli arkeolojik kazılar yaparak ünlü İskender lahdi gibi birçok eseri müzeye kazandırmıştır. Bu arada Çini Köşk gittikçe çoğalan eserlerin tamamını barındıracak durumda olmadığından karşısına Mimar P. Vallaury'nin projesine göre yeni bir müze binasının yapımına başlanmış, eski Grek mâbedleriyle Sayda lahitlerinden esinlenerek yapılan bu yeni müzenin birinci bölümü 1891'de, diğerleri ise 1902 ve 1908'de tamamlanmıştır. Osman Hamdi Bey, bir yandan müzeyi geliştirmeye çalışırken bir yandan da 1973 yılına kadar işlevini sürdüren yeni Âsâr-ı Atika Nizamnamesi'ni hazırlamış ve 1884'te yürürlüğe koymuştur; böylece kazılardan çıkan eserlerin yurt dışına götürülmesini engellemiştir. Osman Hamdi Bey'in ölümünden sonra yerine kardeşi Halil Ethem (Eldem) Bey getirilmiş ve bu görevde yirmi iki yıl kal-

mıştır. Halil Ethem Bey, o yıllarda yeterli uzmanın bulunmadığı müzenin koleksiyonlarını yabancı uzmanlara düzenletmiş ve bilimsel yayınlara ağırlık vererek yeni kataloglar hazırlatmıştır. 1917'de müzenin yakınındaki Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nin Cagaloğlu'na taşınması üzerine onun binasında Eski Şark Eserleri Müzesi açılmıştır. Bunu, imparatorluğun çeşitli yerlerindeki vakıf binalarından getirilen eserlerle Süleymaniye Külliyesi'nin imaretinde Evkâf-ı İslâmiyye Müzesi'nin ve daha sonra Kasımpaşa Tersanesi'ndeki Nakkaşhâne'de Deniz Müzesi'nin açılışları takip etmiştir.

Müzecilik konusu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından sonra millî hükümetin programında da yer almış ve programın kabulünün hemen ardından Maarif Vekâleti'ne bağlı bir müdür ve bir kâtipten oluşan Türk Âsâr-ı Atika Müdürlüğü faaliyete geçirilmiştir. O zamanki Maarif Vekâleti merkez teşkilâtının bakan dışında sadece yirmi kişiden meydana geldiği düşünülürse bu iki kişilik kadronun hiç de az olmadığı görülür. Maarif Vekili İsmail Safa Bey 5 Kasım 1922 tarihinde Müzeler

ve Âsâr-ı Atika Hakkında Tâlimat başlığı altında bir genelge yayımlayarak müze müdür ve memurlarının sorumluluklarını belirtmiş, bunun yanı sıra onlardan arkeoloji ve etnografya ile ilgili eserlerin derlenmesini ve envanter çalışmalarının yapılmasını istemiştir. Cumhuriyet'in başlangıcında bazı büyük şehirlerde Müze-i Hümayun şubeleri ismi altındaki depolarda sergilenen nitelikte eserler bulunuyor, özellikle Osmanlı Hazine-i Hümayun Kethüdâlığı yönetimindeki Topkapı Sarayı dikkatleri çekiyordu. İlk iş olarak sarayın müze haline konulması için faaliyete geçilmiş ve Maliye Vekâleti öncelikle bütün saray eşyasını tesbit ettirmek üzere komisyonlar kurdurmuştur. Üç yıl süren çalışmalardan sonra binalarda gereken onarımlar yapılmış ve yeni düzenlemelerle ilk bölümü 1927'de, diğer bölümleri 1934'te ziyarete açılmıştır. Ankara Arkeoloji Müzesi (1923) ve Bursa Müzesi (1929) başta olmak üzere diğer şehirlerde de müzeler açılmıştır. Ayrıca İstanbul'da İtfaiye, Ankara'da PTT gibi bazı kuruluşların küçük müzeleri olmuştur. Daha sonraları İstanbul'da Sadberk Hanım, Hasköy'de Rahmi Koç, Konya'da Konyunoğlu müzeleri gibi özel müzeler de kurulmuştur.

Atatürk, Cumhuriyet döneminin hemen başlarından itibaren yapılan arkeolojik kazılarla yakından ilgilenmiş ve çalışmaları desteklemiştir. Türkiye'de arkeoloji araştırmaları başlangıçta -Osman Hamdi Bey hariç- yalnızca yabancı uzmanlar tarafından yürütülürken o yıllarda Türk müzecileri de söz sahibi olmaya başlamış, yabancıların kazı ve araştırmalarına da ancak Türk müzelerinin denetiminde izin vermeye başlanmıştır. Bu arada yurt dışına arkeoloji eğitimi yapmak üzere öğrenciler gönderilmiş, İstanbul ve Ankara üniversitelerinde arkeoloji bölümleri açılmıştır. Bu alandaki araştırmalar yürütülürken müzeciliğin hukukî meseleleri üzerinde de durulmuş, Âsâr-ı Atika Encümeni'nin Teşkilât ve Vazifelerine Dair Kararnâme (1924),

Ankara
Etnografya
Müzesi

Kıymetli Eserlerin Harice İhracının Men'ine Dair Kararnâme ile (1925) Müze ve Rasat-hâne Kanunu (1924), bunların uygulanmasına kolaylık getirecek çeşitli tamim ve tâlimatnâmeler yürürlüğe konularak Türkiye'deki kültür mirasının korunmasına çalışılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

G. Mendel, *Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines*, I, İstanbul 1912; Nurretin Can, *Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Kanun Nizamname ve Emirler*, Ankara 1948; Kâmil Su, *Osman Hamdi Bey'e Kadar Türk Müzesi*, İstanbul 1965; Mustafa Cezar, *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul 1971; Zahir Güvemli – Can Kerametli, *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi*, İstanbul 1974; Sümer Atasoy, *Müzeler ve Müzecilik Bibliyografyası*, İstanbul 1979; A. Dumont, "Le musée Sainte- Irène à Constantinople, antiquités grecques, romaines et byzantines", *Revue archéologique*, sy. 18, Paris 1868, s. 237-263; Aziz Ogan, "Türk Müzeciliğinin 100'ncü Yıldönümü", *TTOK Belleteni*, sy. 61-62 (1947), s. 3-16; Tahsin Öz, "Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler", *Türk Tarih Arkeolojya ve Etnoğrafya Dergisi*, sy. 5, İstanbul 1949, s. 1-15; A. Müfid Mansel, "Osman Hamdi Bey", *TTK Belleteni*, XXIV (1960), s. 291-301; H. Metzger, "Arkeoloji Müzelerinin Çeşitli Kataloglarının Yazarı Gustave Mendel", *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*, sy. 15-16, İstanbul 1969, s. 311-312; Rezan Kocabaş, "Müzecilik Hareketi ve İlk Müze Okulunun Açılışı", *BTDD*, IV/21 (1969), s. 74-78; Erdem Yücel, "Türk ve İslâm Eserleri Müzesinin Kuruluş Talimatnamesi", *TK*, XVI/191 (1978), s. 691-698; a.mlf., "Çağdaş Müzeciliğin Neresindeyiz", *TTOK Belleteni*, sy. 79 (358), (1990), s. 47-52; "Müze", *SA*, III, 1487-1495; IV, 1612; Semavi Eyice, "Arkeoloji Müzeleri ve Kuruluşu", *TCTA*, VI, 1596-1603.

ERDEM YÜCEL

MÜZE-i HÜMÂYUN

(bk. MÜZE).

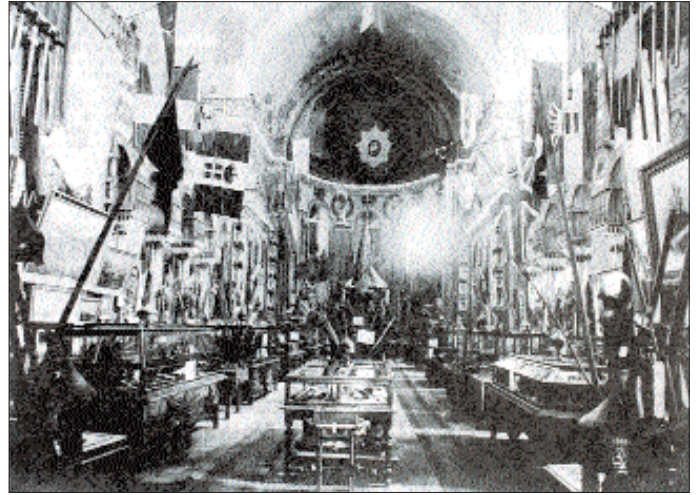
MÜZEKKER ve MÜENNES

(المذكر والمؤنث)

Arapça'da ve diğer dillerde kelimelerin erillik ve dişillik konusu, bu alanda yazılan eserlerin ortak adı.

Kelimeler arasındaki cinsiyet kategorisinin, insanların ve hayvanların erkekleriyle dişileri arasındaki cinsiyet farkının ilkel insanın dikkatini çekmesi ve bunun sonucunda diline yansımaları ortaya çıktığı belirtilir. Bu sebeple dünya dillerinde en yaygın tasnif, eril ve dişil kabul edilen öğeler için ayrı kelimelerin kullanılması şeklinde görülür. Ancak bu durumun kelime sayısının artmasına yol açtığına görülmesi üzerine birçok dilde aynı kelime sadece takı ve alâmet farkı ile her iki cins için de kulla-

1940 yılına kadar eski silâhların sergilendiği Aya İrini Kilisesi'nin müze olarak kullanıldığı dönemden bir görünüş

nılmıştır. Dillerde eril asıl, dişil onun bir unsuru olarak kabul edildiğinden takılar ve alâmetler dişil öğeye ait olur. Aristo, Protagoras'tan naklen Yunanca'da eril ve dişilden başka ne eril ne de dişil olan üçüncü bir kategorinin (nötr) mevcut olduğunu söyler ve gerçek cinsiyetin insanlarla hayvan isimleri arasında bulunduğunu, diğer varlıklardaki erillik ve dişilliğin mecaz yoluyla doğduğunu belirtir (*Retorik*, s. 175).

İlkel dillerde birbirinden gramatikal olarak ayırt edilebilen birçok cinsiyet kategorisi mevcuttur. Bu durum, ilkel insanların her şeyin canlı olduğu şeklindeki metafizik tasavvurunun diline yansımaları sonucunda fizik âlemdeki her şeyi cinsiyet kategorileri içinde değerlendirmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Birçok örnekte kelimelerin anlamı ile ona atfedilen cinsiyet arasında açıklanabilir bir ilginin bulunması da dillerdeki cinsiyet kategorilerinin metafizik tasavvurlara dayandığı izlenimini güçlendirmektedir. Meselâ Arap dilinde dişil öğelerin dişillik sebebi olan organ eril iken eril öğelerin erillik sebebi olan organın birçok sıfatı dişildir. Sâmi dillerinde farklı cinsiyetler atfedilen güneşin (şems) Arapça'da dişil olarak kabulü de Araplar'ın önemli gök cisimlerinin Allah'ın kızları olduğu inancından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Genellikle güçlü, hâkim, etkin, yiğit ve saygın öğelere erillik, buna karşılık üretken, zayıf, edilgin ve âciz öğelere dişillik izâfe edilmesi de canlı-cansız varlıklara yarar-zarar açısından değerlendirmektedir (Gesinius, s. 391).

Müzekker lafzan veya hükmen ve takdiren dişil alâmeti taşımayan kelimedir. Hakiki ve mecazi olarak ikiye ayrılır. Hakiki müzekker erkeklik organına sahip olan insanlarla hayvanların erkekleri, mecazi mü-

zekker ise bu tür organı olmayan diğer varlıkların erileridir. Müzekker ayrıca zâti, hükmi (kesbî) ve te'vîlî olmak üzere üçe ayrılır.

Müennes lafzan veya hükmen dişil alâmeti taşıyan, hakiki müennes dişilik organı olan, mecazi müennes ise böyle olmayan kelimedir. Müennes de müzekker gibi zâti, hükmi ve te'vîlî kısımlarına ayrılır. Mecazi müennes dişil alâmeti taşıyorsa kıyasî (mihfaza gibi), taşımıyorsa (ayn gibi) gayri kıyasî kısımlarına ayrılır. Gayri kıyasî müenneslere hakiki müennes olmadığı ve dişil alâmetleri taşımadığı için "semaî müennesler" adı da verilir. Dişil alâmetleri taşıyamaları sebebiyle ihtilâfların çoğu semaî müenneslerde yoğunlaşmıştır. Klasik eserlerde 125 kadar olan bu nevi kelimelerden çok kullanılan altmış tane-sini İbnü'l-Hâcib kasidesinde saymış (bk. bibl.) ve sadece otuz dördünde ittifakın bulunduğunu belirtmiştir. Diğerlerinin eril sayılması da câizdir.

Kadîm Mısır diliyle (hiyeroglif) Arapça, İbrânice gibi Sâmi dillerinde mecazi müennesleri tesbit için birçok kural ortaya konulmuş, insan ve hayvanların organlarının adları, ülke, belde, şehir, nehir, deniz, gün, gök cisimleri gibi belirli kesimlere ait isimlerden eril ve dişil sayılanlar belirlenmiştir (Gesinius, s. 222, 389). Meselâ Arapça'da insan organlarından çift olanların adları dişil, tek olanlar erildir (İbn Vehb, s. 49-52).

Dünyanın birçok dilinde eril ve dişil öğeler takılarla ayırt edilir. Arapça'da ve diğer Sâmi dillerinde isimler için mevcut olan üç dişil takısı et-tâu'l-merbûta, elif-i maksûre (عـ) ve elif-i memdûdedir (ءا). Bunların dişil alâmeti olabilmesi için kelimelerin asıl harflerine ek ve zâit olarak gelmeleri şarttır. Arapça'da ve diğer Sâmi